

Г. І. Скорик,

кандидат економічних наук, доцент,
ORCID 0000-0002-6637-7252,
e-mail: gskoryk67@gmail.com,

Г. І. Пушак,

кандидат економічних наук, доцент,
ORCID 0000-0002-2487-8374,
e-mail: gpush@i.ua,

Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів

РОЗВИТОК КОНКУРЕНЦІЇ НА РИНКУ СВІТЛИХ НАФТОПРОДУКТІВ: ТЕОРІЯ, ПРОБЛЕМИ І ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Постановка проблеми. Сучасний ринок світлих нафтопродуктів в Україні відіграє вагомий роль у формуванні ефективної взаємодії між ключовими ринками та галузями національної економіки. Найбільшими споживачами пального у країні, поряд з населенням, є такі стратегічно важливі галузі як: сільське господарство, транспорт та зв'язок, переробна промисловість, будівництво, добувна промисловість та торгівля. Реалізація світлих нафтопродуктів займає найбільшу частку у роздрібному товарообороті України, що свідчить про важливість ринку пального у структурі загальних споживчих видатків, наповненні державного бюджету, формуванні зайнятості населення, розвитку інфраструктури роздрібного продажу товарів. Це зумовлює потребу посилення уваги держави до збалансування конкурентного середовища на цьому ринку і важливість розроблення механізму ефективної його взаємодії з іншими ринками й галузями економіки.

Складні і суперечливі процеси розвитку конкуренції на ринку світлих нафтопродуктів відбуваються під впливом цілої низки проблем внутрішнього та зовнішнього характеру. На рівень збалансованості і сприятливості конкуренції на ринку значний вплив мають непрозорість економічних відносин, нестабільність зовнішніх та внутрішніх цін, надмірна залежність від імпорту автомобільного пального, намагання іноземного капіталу впливати на економічні процеси, застарілість матеріально-технічної бази українських нафтопереробних комплексів (НПК), неефективність державного регулювання в умовах посилення підприємницької діяльності поза межами офіційної економіки. Таким чином, посилюється потреба в систематизації чинників, спрямованих на розвиток конкуренції на ринку світлих нафтопродуктів, розробленні механізму дієвого впливу на ефективність функціонування ринку, зокрема в частині обслуговування та задоволення потреб споживачів пального. Усі ці питання потребують наукового дослідження, особливо в умовах теперішньої кризи, спричиненої російською війною в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Значний внесок у дослідження проблем розвитку конкуренції на національному та зовнішньому ринках світлих нафтопродуктів здійснили такі вітчизняні та зарубіжні економісти, як: В. Магас, К. Кантур, П. Балаж, А. Лондарев, С. Бейгер, А. Єріна, В. Лесик, В. Оліфіров, А. Остапко, Д. Ротару, М. Стреніна, Г.Л. Рябцев, В. Омельченко та ін.

Дослідженню конкурентного середовища в регіональному розрізі доволі багато уваги приділяли вітчизняні науковці, а саме: В. Ляшенко [1], А. Безхлібна [2], Г. Скорик [3], Г. Пушак [4] та ін.

Виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на постійну увагу вчених дослідників до проблем ринку світлих нафтопродуктів, подальшого дослідження вимагають питання щодо розвитку конкуренції та обмеження тенденцій до монополізації на даному ринку в умовах зміни кон'юнктури зовнішнього і внутрішнього ринку, обґрунтування можливих позитивних та негативних наслідків цих процесів для діяльності АЗС, ймовірність посилення зловживань окремими агентами ринку в умовах воєнного стану.

Мета дослідження – системна оцінка стану конкуренції на ринку роздрібного продажу світлих нафтопродуктів, визначення головних проблем, що стримують її розвиток та обґрунтування науково-практичних рекомендацій щодо їх усунення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Українське законодавство визначає, що конкуренція – це змагання між господарюючими суб'єктами з метою отримання завдяки своїм здобуткам переваг над іншими суб'єктами господарювання, внаслідок чого усі економічні агенти отримують можливість вибирати між різними продавцями, покупцями, крім того окремий господарський суб'єкт не може впливати на умови обороту товарів на ринку [5].

Економічна боротьба за найкращі умови господарювання на ринку передбачає застосування певних прийомів у конкуренції. Якщо економічна конкуренція між виробниками спричиняє зменшення галузевого прибутку, то конкуренція є інтенсивною.

Конкуренція вважається помірною, якщо більшість підприємств галузі одержують нормальний прибуток. Якщо ж фірми отримують прибуток вищий, ніж у середньому в галузі, то конкуренція є слабкою. Якщо у галузі постійно повторюється загострення конкуренції, то вона набуває ознак жорстко конкурентної галузі [6, с. 817-818].

Слід наголосити, що конкуренція повинна бути добросовісною. При цьому добросовісність насамперед є морально-етичним поняттям, що визначає інтелектуальні та моральні якості суб'єкта [7]. О. Благоразумова наголошує, що порушення добросовісної конкуренції визначається головним чином на основі оцінки конкурентної поведінки, яка суперечить вимогам добрих звичаїв, чесних правил, розумності і справедливості [8, с. 93]. Так, ст. 10 bis Паризької Конвенції визначено, що недобросовісною конкуренцією є усякі дії, які суперечать звичаям, які усталені у промисловості і торгівлі. Визначено ті дії, які трактуються як «недобросовісна конкуренція» і повинні заборонятися:

– будь-які дії учасників ринку, що можуть спричинити змішування стосовно підприємств, товарів, господарської діяльності;

– дії, що можуть призвести до дискредитації підприємства, продуктів або господарської діяльності конкурента;

– введення в оману у процесі господарської діяльності на основі неправдивих тверджень щодо товару, способів його виготовлення, характеристик тощо [9].

Особливе значення у формуванні правового поля конкуренції мають принципи, відповідно до яких здійснюють свою господарську діяльність підприємства, організації. Серед них:

– принцип добросовісності у господарській діяльності, суть якого полягає у тому, що учасники ринку у своїй діяльності мають дотримуватися прав та інтересів інших суб'єктів господарювання, виявляти дбайливість при виконанні своїх дій і обов'язків. Дотримання даного принципу забезпечує урівноваження інтересів економічних суб'єктів;

– принцип прозорості, який полягає у поширенні інформації у обсязі, достатньому для прийняття правомірних, раціональних рішень учасниками ринку на засадах рівності, особливо, коли мова йде про участь у державних закупівлях;

– принцип правомірності і законності підприємницької діяльності, згідно із яким діяльність суб'єктів господарювання провадиться згідно із нормами законодавства, із дотриманням правил і звичаїв діяльності у відповідній сфері, не завдаючи неправомірної шкоди іншим учасникам;

– принцип конкурентності передбачає непопущеність прав і свобод інших учасників ринку. Саме цей принцип стимулює конкурентів до постійного вдосконалення своєї діяльності.

– принцип ефективності захисту конкуренції, відповідно до якого у законодавстві передбачено

певні винятки у переліку заборонених дій, зокрема, це стосується дозволу на антиконкурентні узгоджені дії, що вчинені з метою удосконалення виробництва чи економічного розвитку [10].

Слід виділити і принцип захисту вітчизняних товаровиробників від недобросовісної іноземної конкуренції, згідно із яким конкуренція з боку іноземних суб'єктів не має завдавати шкоди українській економіці. З цією метою держава вдається до спеціальних захисних заходів, основою яких є закони і підзаконні нормативно-правові акти, які регламентують зовнішньоекономічну діяльність та захищають соціально-економічні інтереси України [11].

В Україні питання підтримки економічної конкуренції було і залишається одним із пріоритетних. Свідченням цього є постійний законотворчий процес щодо питань конкуренції та конкурентного середовища, спрямований на постійне його удосконалення відповідно до потреб національної економіки, що полягає у створенні підґрунтя для розвитку конкурентного середовища. Відображенням цього стало затвердження Концепції Загальнодержавної програми розвитку конкуренції на 2014 – 2024 роки [12], метою якої є створення ефективного конкурентного середовища; забезпечення умов для ефективного функціонування ринків; удосконалення антимонопольного регулювання; підвищення дієвості захисту конкуренції.

Цілком логічним є відображення правових норм розвитку і захисту конкуренції на окремих галузевих ринках і відображення цього у спеціальних галузевих законах. Це стосується і ринку роздрібно торгівлі світлим нафтопродуктами.

Контроль за функціонуванням ринку роздрібно торгівлі світлим нафтопродуктами здійснюється відповідно до Постанови КМУ від 20 грудня 1997 р. № 1442 «Про затвердження Правил роздрібно торгівлі нафтопродуктами» [13].

Правила роздрібно торгівлі нафтопродуктами визначають порядок роздрібно торгівлі пальним, оливами, мастилами, розфасованими нафтопродуктами, а також регламентують вимоги стосовно дотримання прав споживачів щодо належної якості нафтопродуктів, безпеки для життя та здоров'я споживачів і рівня торговельного обслуговування. Ці Правила поширюються на суб'єктів господарювання незалежно від форм власності, які зареєстровані в установленому порядку.

Аналіз ринку роздрібно торгівлі світлим нафтопродуктів в Україні свідчить про загалом позитивну динаміку обсягів реалізації. У період 2019 – 2021 рр. збільшувався обсяг реалізації бензинів на 32,1% та на 35,5% у грошовому вираженні. Особливо зріс обсяг продажу бензину моторного А-95. Поряд з цим зменшилися обсяги реалізації дизельного пального та скрапленого газу (див. таблицю).

**Обсяг оптового та роздрібного продажу світлих нафтопродуктів
і газу в Україні через АЗС у 2019-2021 рр.***

Продукт	2019 рік	2020 рік	2021 рік	Відносна зміна у 2021 р. до 2019 р., %
тис. грн				
Бензин моторний - всього / Petroltotal: із нього	50901672,5	46488585,5	69031011,4	35,6
А-92 / 92 RON	20257679,8	17437797,2	24488846,5	20,9
А-95 / 95 RON	29529437,5	27795202,6	42615032,0	44,3
Газойлі (паливо дизельне) /Dieselfuel	47458607,3	1600547,4	1915617,1	-95,9
Пропан і бутан скраплені / Propaneandbutane, liquefied	23389143,3	1136037,8	1100672,0	-95,3
тонн				
Бензин моторний - всього / Petroltotal: із нього	1345602,1	1513127,7	1777212,8	32,1
А-92 / 92 RON	553976,5	598734,7	657709,7	18,7
А-95 / 95 RON	756482,3	868379,2	1067277,1	41,1
Газойлі (паливо дизельне) /Dieselfuel	1465544,8	1600547,4	181541,5	-87,6
Пропан і бутан скраплені / Propaneandbutane, liquefied	1057569,5	1136037,8	89830,1	-91,5

* Дані наведено щодо АЗС підприємств (юридичних осіб) та фізичних осіб-підприємців; без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Складено на основі [14].

Обсяг ринку дизпалива у 2021 р. склав 181541,5 т, а у 2019 р. – 1465544,8 т, що свідчить про його зменшення на 87,6%. За цей же період відбулося скорочення обсягів реалізації скрапленого газу з 1057569,5 т у 2019 р. до 89830,1 т у 2021 р. Головними причинами такого скорочення ринку стали зменшення попиту через зниження платоспроможності споживачів в умовах пандемії COVID-19, з одного боку, а з іншого – збільшення попиту на альтернативні типи автомобілів – електромобілі.

На перший погляд ринок світлих нафтопродуктів в Україні є конкурентним, бо загалом в Україні близько 800 суб'єктів торгують нафтопродуктами через майже 7 тисяч АЗС. Проте близько 40% високооктанових бензинів і дизпалива в Україні реалізують лише три мережі під брендами WOG, ОККО і UKRNAFTA. Відтак, їхні оператори можуть суттєво впливати на ситуацію на даному ринку.

Аналіз ринку роздрібною реалізації високооктанових бензинів, дизельного пального свідчить про його сталу структуру. Склад домінуючих суб'єктів господарювання протягом останніх років не змінився – це суб'єкти господарювання, які працюють під брендами ОККО, WOG, ANP, Укрнафта та БРСМ-НАФТА. П'ять найбільших учасників ринку займають близько 70%. Показники ринкової концентрації та індекс ринкової концентрації Герфіндала-Гіршмана вказують на те, що ринки високо-

октанових бензинів та роздрібною реалізації дизпалива є середньо- або висококонцентровані.

Ринок світлих нафтопродуктів є надзвичайно чутливим до світових цінових коливань, що створює передумови для внутрішніх змов.

У 2020-21 рр. в АМКУ вже реагували на ситуації, викликані падінням світових цін на нафту, зменшенням попиту через карантин тощо. У березні 2020 р. за результатами зустрічі представників АМКУ із представниками найбільших мереж АЗС зроблено висновки щодо наявності потенціалу до зниження роздрібних цін на світлі нафтопродукти, що, зрештою, і відбулося – у середньому на 24%. За результатом виконання рекомендацій АМКУ, ціни на більшості АЗС головним чином були приведені до економічно обґрунтованого рівня.

АМКУ відзначає, що ціни українських операторів зростають одночасно із ростом Європейських котирувань на нафтопродукти, але відчутно гальмують із зниженням, коли у світі відбувається зворотній процес. Окрім того, ціни не корелюються із ринковими факторами. Наприклад, у січні-березні 2020 р. курс долара США до гривні знизився на 2,8%, а середні ціни великого опту на дизпаливо зросли на 9,4%. Однак на АЗС дизельне паливо подорожчало на невиправдані 13%. Навіть коли європейські котирування почали знижуватися, що мало бути визначальним чинником щодо формування внут-

рішніх роздрібних цін, на українських АЗС вони надалі зростали. Такі дії спричиняють надмірні втрати споживачів і спотворюють економічну конкуренцію. Саме тому одним із головних рекомендованих заходів на ринку світлих нафтопродуктів є регулярний контроль дотримання учасниками ринку законодавства про захист економічної конкуренції та встановлення роздрібних цін на рівні, що відповідає об'єктивній ситуації.

Результати досліджень ринку світлих нафтопродуктів дозволяють зробити висновки, що розвиток конкуренції на ньому є складним і суперечливим, що обумовлено низкою проблем внутрішнього та зовнішнього характеру. Серед найголовніших із них виділимо такі:

- скорочення обсягів вітчизняного виробництва світлих нафтопродуктів;

- лідерство імпортерів на українському ринку світлих нафтопродуктів, а відтак, зменшення впродовж значного періоду частки вітчизняної продукції на ринку роздрібною торгівлі світлими нафтопродуктами. До початку повномасштабного вторгнення росії в Україну український ринок майже на 70% став залежним від імпорту із країн-ворогів – Білорусі та Росії;

- непрозорість економічних відносин, посилення тіньових операцій на ринку світлих нафтопродуктів, наявність фальсифікованої продукції;

- зміни в обсягах попиту і реалізації пального на регіональних ринках;

- нестабільна внутрішня і зовнішня цінова кон'юнктура; коливання роздрібних цін на бензин і дизельне пальне;

- скасування акцизу, зменшення ПДВ, відмова від державного регулювання цін, перевірок та контролю за якістю пального з початком повномасштабного вторгнення росії дали короткотерміновий ефект і не забезпечили подолання кризової ситуації на ринку [15];

- загострення наявних і поява нових проблем, спричинених війною росії в Україні.

Як зазначає В. Омельченко, із середини 90-х років ХХ ст. держава втрачала свою суб'єктність на ринку нафтопродуктів, що обумовило формування картельної моделі ринку. Відтак, український ринок виявився не готовим до диверсифікації джерел постачання палива на початку широкомасштабного вторгнення росії в Україну [15].

Не зважаючи на те, що відповідно до державного балансу в Україні налічується більше 130 родовищ нафти (балансові запаси нафти становлять близько 120 млн т при щорічному видобутку на рівні 3,5 т), а за обсягами розвіданих запасів нафти країна посідає 54 місце у світі [16], забезпеченість нафтою власного виробництва становить лише 10-12%. Україна більше, ніж на 80% є залежною від імпорту нафтопродуктів. Зважаючи навіть на те, що роздрібні ринки світлих нафтопродуктів є досить

диверсифікованими (постачальниками є Литва, Польща, Угорщина, Греція), все ж левова частка бензину та дизельного пального імпортувалася із Білорусі, а найбільшим постачальником залишалася росія, хоч частка обох країн останнім часом мала тенденцію до зменшення. Потреби внутрішнього ринку значною мірою забезпечував Кременчуцький НПЗ, який у 2019 р. вперше перевищив обсяги імпорту із Білорусі.

Та в умовах широкомасштабної агресії проти України, втрачено Кременчуцький НПЗ, імпорт із країн агресорів, тимчасово вихід України до морів і логістичні ланцюги. Усе це загострило проблему дефіциту світлих нафтопродуктів через неможливість забезпечити пропозицію на достатньому рівні і як наслідок – підвищення цін.

Український уряд, щоб вирішити проблеми ринку світлих нафтопродуктів, використав податкові інструменти та регулювання цін. Проте це дало короткостроковий ефект, а проблема залишилася. Відмовившись від регулювання цін на пальне, уряд спрямував зусилля на сприяння у пошуку постачальників бензину і дизельного пального та пошуку логістичних шляхів їх транспортування в Україну. Важливим партнером України у подоланні паливної кризи стала Польща. На західний кордон припадає більшість шляхів імпорту нафтопродуктів. Тож розпочалася активна робота над збільшенням потужностей прикордонних пунктів пропуску. Зокрема, створені окремі смуги для ввезення товарів стратегічного значення, серед яких і нафтопродукти. Враховуючи стабільне зростання попиту на світлі нафтопродукти (у травні добове споживання пального склало 13,2 тис. т, тоді як у березні було 12,4 тис. т), завдання уряду спрямоване на збільшення пропозиції щонайменше до 15-16 тис. т на добу, щоб оператори мали можливість наростити запаси нафтопродуктів і зменшити черги на АЗС. Так, за квітень 2022 р. порівняно із березнем цього року суттєво збільшився імпорт усіх нафтопродуктів: бензину – майже утричі; дизельного пального – на 17% [17] (див. рисунок).

На ринку роздрібною торгівлі світлими нафтопродуктами продовжується тенденція до консолідації операторів ринку. Основні мережі галузі умовно можна поділити на дві групи, що відрізняються форматом АЗК:

- повноформатні АЗК, які мають магазин, сервіси і пропонують додаткові послуги;

- вузькоформатні АЗК, де немає магазину, додаткових послуг і сервісів.

До першої групи можна віднести компанії, які працюють під брендами ОККО, WOG, Shell, Amic, Socar, Glusgo. До компаній другої групи відносяться оператори, пов'язані (асоційовані) з групою «Приват»: ANP, Авіас, Альфа-нафта, UKRNAFTA, а також більшість дрібних мереж.

Імпорт нафтопродуктів в Україну, березень-квітень 2022 р., тис. тонн

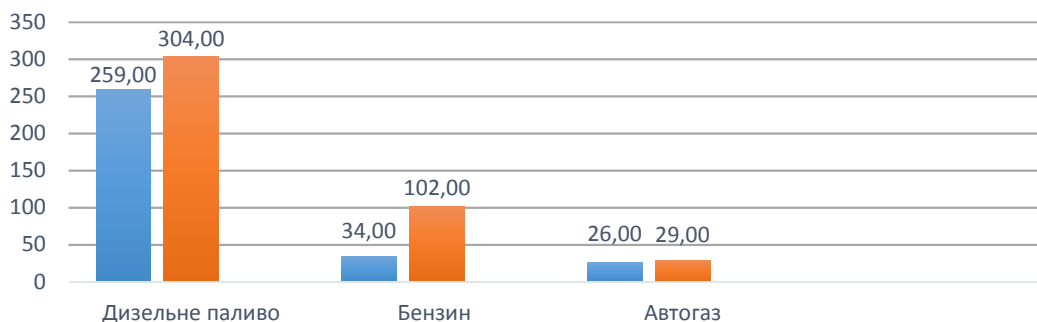

Рисунок. Імпорт нафтопродуктів в Україну [17]

Поява нових компаній на ринку не прогнозується. У довгостроковій перспективі винятком можуть стати західні нафтові компанії. Проте розбудова ними мережі АЗК на вітчизняному ринку обмежується часовими, адміністративними і територіальними факторами, а тепер ще й невизначеністю у зв'язку із війною в Україні.

Рівень конкуренції на ринку роздрібною торгівлі світлими нафтопродуктами певною мірою зменшується через наявність вхідних бар'єрів. Такими бар'єрами є значні фінансові ресурси, необхідні для становлення і розвитку бізнесу у цій сфері, законодавчі обмеження (ліцензування, видача дозволів, сертифікація, вимоги до розташування згідно нормативів тощо), обмеженість територій для будівництва нових АЗС. Крім того, мають місце і вихідні бар'єри, пов'язані із складністю продажу учасників ринку через законодавчі обмеження та пошук платоспроможного покупця. Усі ці бар'єри – адміністративні, економічні, технологічні – є досить складними для подолання ще й тому, що між операторами та їх мережами мають місце домовленості, узгодженість поведінки, що є предметом розслідувань АМК [18].

Варто вказати й на те, що частина ринку світлих нафтопродуктів у нашій державі працює «сіро» – не сплачуючи податки і за рахунок цього отримуючи змогу тримати низькі ціни на свою продукцію. Відтак ті, хто працює легально, змушені продавати бензин за високими цінами і конкурувати в рівні обслуговування, а не у вартості палива. На жаль, антимонопольні органи та інші контролюючі інституції не приділяють належної уваги тим, хто оптимізує податки і спотворює конкурентне середовище.

Серйозною проблемою конкуренції на ринку роздрібною торгівлі світлими нафтопродуктами є дотримання операторами норм законодавства про захист прав споживачів. Якісне пальне – це пальне, яке відповідає українським або європейським стандартам якості. Суб'єкт господарювання, що здійс-

нює торгівлю нафтопродуктами, зобов'язаний надати споживачеві необхідну, доступну, достовірну та своєчасну інформацію про нафтопродукти, а також на вимогу споживача – копію документа про якість (паспорт якості) палива та копію декларації про відповідність. Проте, навіть найдосвідченіший водій не може визначити якість пального за кольором чи запахом. Якість стане зрозумілою лише за кілька кілометрів поїздки. На АЗС оператор зобов'язаний завжди видавати касовий чек, який треба зберігати до наступної заправки. Невдача чека або питання про його необхідність повинні насторожити споживача – краще відмовитися від отримання таких послуг. Якщо є підозра недоливу пального, можна скористатися правом контрольного проливу колонки. Колонка зупиняється, перевіряється той заправний пістолет, щодо якого є претензія. Пролив здійснюється у присутності начальника АЗС або іншої уповноваженої особи. Далі за допомогою еталонного мірника у вашій присутності роблять контрольний пролив. У разі виявлення недоливу, відшкодовуються збитки споживачу і припиняється подальше використання цієї колонки до проведення ремонту.

Інститутом споживчих експертиз було проведено експертизу бензину А-95. Перевіркою були охоплені АЗС найбільших всеукраїнських мереж, а також деяких регіональних учасників ринку. Результати довели, що на українських заправках, окрім якісного європейського бензину, багато сумнівних сумішей, користуватися якими небезпечно; «бодяжники», користуючись складною ситуацією в країні, заробляють надприбутки на здоров'ї громадян і бюджетах автовласників [19].

Варто звернути увагу на проблему надмірної зарегульованості ринку роздрібною торгівлі нафтопродуктами. На жаль, незважаючи на анулювання дії близько 66-и технічних умов на бензин автомобільний, паливо дизельне та їх компоненти, ринок роздрібною торгівлі нафтопродуктами продовжує регулювати вражаючий «масив» нормативно-правих

актів, Держстандартів України (ДСТУ) та технічних умов, у тому числі й колізійних. Зокрема, специфіка регламентування ринку роздрібною торгівлі нафтопродуктами в Україні полягає в одночасному існуванні двох стандартів якості нафтопродуктів, а саме ДСТУ 4063-2001 (що є аналогом Євро-2) і ДСТУ 4839-2007 (що відповідає Євро-4, -5).

Ситуація на ринку роздрібною торгівлі світлими нафтопродуктами характеризується значною ціновою нестабільністю і високим рівнем залежності від імпортних поставок. Покращити ситуацію здатне формування запасів нафти і нафтопродуктів, що сприятиме забезпеченню стабільності функціонування ринків, а також зниженню залежності від імпорту пального. Тому, існує необхідність у розробці та затвердженні низки нормативно-правових актів, спрямованих на врегулювання питання формування запасів нафтопродуктів в Україні, а саме:

- визначення періодичності перегляду (внесення змін) до моделі підтримки мінімальних запасів у разі зміни співвідношення обсягу споживання бензину, дизельного палива та скрапленого газу;
- визначення процедури вивільнення запасів із державного резерву нафтопродуктів на прозорих та недискримінаційних засадах;
- запровадження системи мінімальних запасів нафти і нафтопродуктів [20].

Одним із ключових завдань на державному рівні є створення цілісної системи моніторингу ринку світлих нафтопродуктів з метою забезпечення належного рівня їх якості й безпечності, а також механізму прозорого формування ринкових цін на нафтопродукти та скраплений газ як моторне пальне. Цим питанням активно займається Міністерство енергетики України (розробляє проект постанови), якою пропонується затвердити:

- порядок проведення моніторингу якості та безпечності нафтопродуктів на ринку;
- порядок проведення моніторингу обсягів і цін на ринках нафти, нафтопродуктів і скрапленого газу в Україні;
- порядок відбору суб'єктів господарювання, уповноважених на здійснення моніторингу обсягів і цін на ринках нафти, нафтопродуктів і скрапленого газу в Україні.

В межах запропонованої системи моніторингу якості і безпечності нафтопродуктів, зокрема тих, які ввозяться з-за кордону, має діяти ціновий моніторинг на оптовому і роздрібному ринках нафтопродуктів і скрапленого газу та мають бути встановлені критерії відбору суб'єктів господарювання, уповно-

важених на здійснення цінового моніторингу оптового ринку нафтопродуктів і скрапленого газу. Такий моніторинг має забезпечити продаж на роздрібному ринку пального належної якості, безпечності, а також прозорість механізму формування роздрібних цін. Для забезпечення дотримання норм конкурентного законодавства безпосередню участь у розробленні системи моніторингу ринку нафтопродуктів бере АМКУ.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Ринок світлих нафтопродуктів відіграє значну роль у соціально-економічному розвитку країни та забезпеченні її енергетичної безпеки. Роздрібний продаж світлих нафтопродуктів (бензину та дизельного пального) займає значну частку у загальному товарообороті країни, підтверджуючи роль у наповненні державного бюджету, створенні нових робочих місць, розбудові відповідної інфраструктури, забезпеченні соціально-економічного розвитку країни та її енергетичної безпеки.

Проведений аналіз показав, що стан конкуренції на ринку можна охарактеризувати як «жорстка» або «розпливчата олігополія», утворена кількома потужними операторами ринку, колективне становище яких на ринках має структурні ознаки монопольного (домінуючого).

З метою посилення конкуренції на аналізованому ринку рекомендовано: запровадження заходів для диверсифікації поставок світлих нафтопродуктів в Україну та сприяння цьому органів державної влади; створення достатніх економічних і політичних умови для відновлення і модернізації вітчизняної нафтопереробної галузі; здійснення згідно із затвердженими нормами моніторингу ринку органами АМКУ; стримування суб'єктів господарювання від порушень конкурентного законодавства; зниження податкових ставок непрямих податків на ринку роздрібною торгівлі світлими нафтопродуктами; контроль якості пального; розроблення недискримінаційного порядку формування резервів світлих нафтопродуктів.

Оскільки розвиток ринку світлих нафтопродуктів здійснюється в умовах цінової нестабільності, значної залежності від імпортних поставок, втрати ринкових позицій вітчизняних виробників пального, активізації проявів недобросовісної конкуренції на ринку, подальші наукові дослідження мають бути спрямовані на розробку комплексу відповідних заходів, спрямованих на стимулювання конкурентних відносин та обмеження зловживань домінуючим становищем операторів на вітчизняному ринку світлих нафтопродуктів.

Література

1. Ляшенко В. І., Ляшенко А. Ю. Спеціальні режими господарювання як інструмент вирівнювання умов конкуренції та прискорення інноваційного розвитку. *Управління економікою: теорія та практика. Чумаченківські читання: зб. наук. праць / НАН України, Ін-т економіки пром-сті.* Київ, 2019. С. 23-49. DOI: <https://doi.org/10.37405/2221-1187.2019.23-49>.
2. Безхлібна А. П. Аналіз підходів до визначення факторів регіональної конкурентоспроможності. *Вісник економічної науки України.* 2018. № 2 (35). С. 18-22.

3. Скорик Г. І., Гринчишин Ю. О. Конкурентна політика держави: проблеми реалізації та рекомендації щодо удосконалення. *Ефективність державного управління* : зб. наук. пр. Вип. 2(67) : у 2 ч. Ч. 1. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2021. С. 77-91. DOI: <https://doi.org/10.33990/2070-4011.67.2021.240245>.
4. Пушак Г.І., Василів М. Ю. Проблеми розвитку ринку природного газу в Україні на конкурентних засадах. *Вісник економічної науки України*. 2021. № 2 (41). С. 76-83. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.2\(41\).76-83](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.2(41).76-83).
5. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11 січня 2001 року № 2210-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text>.
6. Фатхутдинов Р. А. Конкурентоспособность организации в условиях кризиса: экономика, маркетинг, менеджмент. Москва: Издательско-книготорговый центр «Маркетинг», 2002. 892 с.
7. Бакалінська О. О. Правове забезпечення добросовісної конкуренції в Україні: проблеми теорії і практики: автореф. дис. д-ра юрид. наук:12.00.04 / Нац. акад. прав. наук України, НДІ приват. права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака. Київ, 2015. 32 с.
8. Благоразумова О. В. Прояв недобросовісної конкуренції в сфері торгівлі. *Ефективна економіка*. 2016. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2016_6_19.
9. Паризька конвенція про охорону промислової власності від 20 березня 1883 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_123#Text.
10. Про затвердження Національного стандарту № 4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності»: Постанова Каб. Міністрів України від 03.10.2007 № 1185. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/КР071185.html.
11. Швидка Т. І. Економічна конкуренція: сучасний стан законодавчого забезпечення та перспективи його модернізації: монографія. Харків :Право, 2020. 376 с.
12. Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми розвитку конкуренції на 2014-2024 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 690-р від 19.09.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/690-2012-%D1%80#Text>.
13. Про затвердження Правил роздрібної торгівлі нафтопродуктами: Постанова КМУ від 20 грудня 1997 р. № 1442. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1442-97-%D0%BF#Text>.
14. Держстат України, 1998-2021. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/sr/prsv_az_p/arch_prsv_az_p_u_21.htm.
15. Омельченко В. Кризовий стан ринку нафтопродуктів: причини, висновки рекомендації. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/kryzovyi-stan-rynku-naftoproductiv-prychyny-vysnovky-rekomendatsii>.
16. Підвищення рівня екологічної безпеки, процесів видобування та транспортування енергетичних вуглеводнів: Звіт про науково-дослідну роботу за договорами від 68/01.2020 від 27 жовтня 2020 р. та № 89/01/0417 від 30 квітня 2021 р. URL: https://nrfu.org.ua/wp-content/uploads/2022/01/zvit_part_i_optimized-compressed.pdf.
17. Орел І. Forbes дізнався, скільки бензину завезли в Україну. Має вистачати. Звідки тоді дефіцит? URL: <https://forbes.ua/inside/forbes-diznavsya-skilki-benzinu-zavezli-v-ukrainu-mae-vistachati-zvidki-todi-defitsit-10052022-5904>.
18. Антимонопольний комітет України. URL: <https://amcu.gov.ua/news/komitet-prijnyav-rishennya-shchodo-antikontkurentnih-uzgodzhenih-dij-na-rinku-palnego>.
19. Перша експертиза бензину А-95 в 2022 році: тривожні результати. URL: https://auto.24tv.ua/persha_ekspertyza_benzynu_a_95_v_2022_rotsi_vse_duzhe_sumno_n40647.
20. Балуєва О. В., Чуприна О. О. Дослідження конкурентного середовища на ринку роздрібної реалізації світлих нафтопродуктів. *Менеджер*. 2020. № 3 (88). С. 114-122.

References

1. Liashenko, V. I., Liashenko, A. Iu. (2019). Spetsialni rezhymy hospodariuvannia yak instrument vyryvniuvannia umov konkurentsii ta pryskonalennia innovatsiinoho rozvytku [Special economic regimes as a tool to level the playing field and accelerate innovation development]. *Upravlinnia ekonomikoii: teoriia ta praktyka. Chumachenkivski chytannia*: [Economic management: theory and practice. Chumachenko readings]: collection of scientific works. (pp. 23-49). DOI: <https://doi.org/10.37405/2221-1187.2019.23-49> [in Ukrainian].
2. Bezkhlibna, A.P. (2018). Analiz pidkhodiv do vyznachennia faktoriv rehionalnoi konkurentospromozhnosti [Analysis of approaches to determining regional competitiveness factors]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy – Bulletin of Economic Science of Ukraine*. № 2 (35). pp. 18-22 [in Ukrainian].
3. Skoryk, H. I., Hrynychshyn, Yu. O. (2021). Konkurentna polityka derzhavy: problemy realizatsii ta rekomendatsii shchodo udoskonalennia [State competition policy: problems of implementation and recommendations for improvement]. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia* : [Efficiency of public administration] : a collection of scientific articles. Issue 2(67) : in 2 parts. Part 1. Lviv, LRIPA NAPA (pp. 77-91). DOI: <https://doi.org/10.33990/2070-4011.67.2021.240245> [in Ukrainian].
4. Pushak, H. I., Vasylyv, M. Yu. (2021). Problemy rozvytku rynku pryrodnoho hazu v Ukraini na konkurentnykh zasadakh [The problems of development of the natural gas market in Ukraine on a competitive basis]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy – Bulletin of Economic Science of Ukraine*. № 2 (41). pp. 76-83. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.2\(41\).76-83](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.2(41).76-83) [in Ukrainian].
5. Pro zakhyst ekonomichnoi konkurentsii : Zakon Ukrainy vid 11 sichnia 2001 roku № 2210-III [For the protection of economic competition : Law of Ukraine dated January 11, 2001 № 2210-III]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text> [in Ukrainian].
6. Fatkhutdinov, R. A. (2002). Konkurentosposobnost orhanyzatsyy v usloviakh kryzysa: ekonomyka, marketynh, menedzhment [Competitiveness of an organization in crisis: Economics, Marketing, Management]. Moscow, Publishing and Book Trade Center «Marketing». 892 p. [in Russian].
7. Bakalinska, O. O. (2015). Pravove zabezpechennia dobrosovisnoi konkurentsii v Ukraini: problemy teorii i praktyky [Legal support of fair competition in Ukraine: problems of theory and practice]: author's dissertation of Doctor of Law: 12.00.04 / National Academy of Law Sciences of Ukraine, Burchak Research Institute of Private Law and Entrepreneurship. Kyiv. 32 p. [in Ukrainian].
8. Blahorazumova, O. V. (2016). Proiav nedobrosovisnoi konkurentsii v sferi torhivli [Manifestation of unfair competition in trade]. *Efektivna ekonomika - Efficient economy*. № 6. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2016_6_19 [in Ukrainian].
9. Paryzka konventsia pro okhoronu promyslovoi vlasnosti vid 20 bereznia 1883 roku [Paris Convention for the Protection of Industrial Property of March 20, 1883]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_123#Text [in Ukrainian].

10. Pro zatverdzhennia Natsionalnoho standartu № 4 «Otsinka mainovykh prav intelektualnoi vlasnosti»: Postanova Kab. Ministriv Ukrainy vid 03.10.2007 № 1185 [On approval of the National Standard № 4 «Valuation of Intellectual Property Rights»: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 03.10.2007 №. 1185]. Retrieved from http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP071185.html [in Ukrainian].
11. Shvydka, T. I. (2020). Ekonomichna konkurentsia: suchasnyi stan zakonodavchoho zabezpechennia ta perspektyvy yoho modernizatsii: monohrafiia [Economic competition: current state of legislative support and prospects for its modernization: monograph]. Kharkiv, Pravo, 376 p. [in Ukrainian].
12. Pro skhvalennia Kontseptsii Zahalnodержavnoi prohramy rozvytku konkurentsii na 2014-2024 roky: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy № 690-r vid 19.09.2012 [On approval of the Concept of the National Program of Competition Development for 2014-2024: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 690-r dated 19.09.2012]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/690-2012-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
13. Pro zatverdzhennia Pravyl rozdrubnoi torhivli naftoproduktamy: Postanova KМУ vid 20 hrudnia 1997 r. № 1442 [On approval of the Rules of retail trade of oil products: CMU Resolution № 1442 of December 20, 1997]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1442-97-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
14. Derzhstat Ukrainy, 1998-2021 [State Statistics Service of Ukraine, 1998-2021]. Retrieved from https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/sr/prsv_az_p/arch_prsv_az_p_u_21.htm [in Ukrainian].
15. Omelchenko, V. Kryzovyi stan rynku naftoproduktiv: prychny, vysnovky rekomendatsii [Crisis state of the oil products market: causes, conclusions and recommendations]. Retrieved from <https://razumkov.org.ua/statti/kryzovyi-stan-rynku-naftoproduktiv-prychyny-vysnovky-rekomendatsii> [in Ukrainian].
16. Pidvyshchennia rinvnia ekolohichnoi bezpeky, protsesiv vydobuvannia ta transportuvannia enerhetychnykh vuhlevodniv: [Improving the level of environmental safety, processes of production and transportation of energy hydrocarbons] : Report on research work under contracts № 68/01.2020 dated October 27, 2020 and № 89/01/0417 dated April 30, 2021. Retrieved from https://nrfu.org.ua/wp-content/uploads/2022/01/zvit_part_i_optimized-compressed.pdf [in Ukrainian].
17. Orel, I. Forbes diznavsia, skilky benzynu zavezly v Ukrainu. Maie vystachaty. Zvidky todi defitsyt? [Forbes found out how much gasoline was imported to Ukraine. It should be enough. Where does the deficit come from?]. Retrieved from <https://forbes.ua/inside/forbes-diznavsia-skilky-benzynu-zavezly-v-ukrainu-maie-vistachaty-zvidky-todi-defitsit-10052022-5904> [in Ukrainian].
18. Antymonopolnyi komitet Ukrainy [Antimonopoly Committee of Ukraine]. Retrieved from <https://amcu.gov.ua/news/komitet-priinyav-rishennya-shchodo-antikontekurentnih-uzgodzhenih-dij-na-rinku-palnogo> [in Ukrainian].
19. Persha ekspertyza benzynu A-95 v 2022 rotsi: tryvoznyi rezultaty [The first examination of A-95 gasoline in 2022: alarming results]. Retrieved from <https://auto.24tv.ua/persha-ekspertyza-benzynu-a-95-v-2022-rotsi-vse-duzhe-sumno-n40647> [in Ukrainian].
20. Baluieva, O. V., Chupryna, O. O. (2020). Doslidzhennia konkurentnoho seredovyscha na rynku rozdrubnoi realizatsii svitlykh naftoproduktiv [Research of competitive environment in the market of retail sales of light oil products]. *Menedzher – Manager*. № 3 (88). pp. 114-122 [in Ukrainian].

Скорик Г. І., Пушак Г. І. Розвиток конкуренції на ринку світлич нафтопродуктів: теорія, проблеми і шляхи їх вирішення

Обґрунтовано, що розвиток конкуренції на ринку світлич нафтопродуктів є складним і суперечливим, що обумовлено низкою проблем: скорочення обсягів вітчизняного виробництва та лідерство імпортерів на українському ринку світлич нафтопродуктів; непрозорість економічних відносин, посилення тіньових операцій; нестабільна внутрішня і зовнішня цінова кон'юнктура; коливання роздрібних цін на бензин і дизельне пальне; загострення проблем, спричинених російською агресією в Україні.

Визначено, що ринок роздрібної реалізації світлич нафтопродуктів характеризується як «жорстка» або «розпливчаста олігополія», утворена кількома потужними операторами ринку, що займають близько 70%, колективне становище яких на ринках має структурні ознаки монополю (домінуючого), що створює можливість свідомої паралельної поведінки учасників ринку (мовчазної змови). Обґрунтовано економічні і правові засади обмеження зловживань домінуючих операторів на ринку та розвитку конкуренції на ньому.

Ключові слова: ринок світлич нафтопродуктів, конкуренція, АМКУ, ринкова влада, узгоджені дії, добросовісна конкуренція, обмеження конкуренції.

Skoryk H., Pushak H. Development of competition in the market of light oil products: theory, problems and ways of their solution

It is substantiated that the development of competition in the market of light oil products is complex and controversial, due to a number of problems: reduction of domestic production and leadership of importers in the Ukrainian market of light oil products; non-transparency of economic relations, strengthening of shadow operations; unstable internal and external price environment; fluctuations in retail prices for gasoline and diesel fuel; aggravation of problems caused by Russian aggression in Ukraine.

It is determined that the market of retail sales of light oil products is characterized as a «rigid» or «vague oligopoly» formed by several powerful market operators, occupying about 70%, whose collective position in the markets has structural features of a monopoly (dominant), which creates the possibility of conscious parallel behavior of market participants (tacit collusion). The economic and legal principles of limiting the abuse of dominant operators in the market and the development of competition in it are substantiated.

Keywords: market of light oil products, competition, AMCU, market power, concerted actions, fair competition, restriction of competition.

